

ERDÉLYI IRODALMI SZEMLE

HAVI FOLYÓIRAT

Megjelenik minden hónapban július és augusztus kivételével. Felelős szerkesztő: **Szerkesztőség:** a szerkesztő címén Cluj—Kolozsvár, Unitárius Kollégium. **Kiadóhivatal:** a „Minerva” r. t. címén Cluj—Kolozsvár, Str. Baron Pop (volt Brassai-utca) 5. szám.
Előfizetési ára egész évre belföldön Dr. BORBÉLY ISTVÁN TANÁR. 250 lej; külföldön 300 lej.

APÁCZAI CSERI JÁNOS.

1925 a magyar ünnepek, a nagy születési évfordulók esztendeje. Évfordulója a Jókai Mór, Apáczai Cseri János, Gvadányi József születésének, a Magyar Tudományos Akadémia megalapításának.

Még lelkünkbe ringanak a Jókai-ünnepek harangjainak elringató, elbájoló, önbizalmat adó hangjai, midőn emlékezetünk egy ellentétes hangulatú képzetvilágra síklik át Apáczaira emlékezve, az Akadémia-alapító Széchenyi képét idézve. A simogató kéz, a biztató szavak, a vidámság képeinek verőfényes világából a keserű önismeret, a fájdalmas kritika hideg világába lépünk. Napjaink magyarjának mégis ez ellentétesnek látszó két forrásból kell lelkét táplálnia: a Jókaiak, Gvadányiak bizakodó hitével, a Széchenyiek, Apáczaiak kritikájában megtisztult lélekkel s azoknak önfeláldozó érzésével kell szembenéznünk az élettel. Jelek ők: zászlók és tilalomfák, intenek és visszariasztanak, ezt magadban bizva kövesd, azt kerüld.

Még ma is föl-fölvetődik az a kérdés, hogy miben van Apáczai jelentősége. Bölcselő volt? Dicsekszünk vele, hogy Descartes filozófiájának legkorábbi népszerűsítőihez tartozott. Ám némelyek szerint nem volt filozófus fő. Tudós volt? Életrajzi adataiból s műveiből tudjuk, hogy igen széleskörű tudományos ismeretei voltak s különösen nagy volt a nyelvismerete. A tudomány azonban nála nem végcél, hanem csak eszköz. Apáczai nem bölcsész, nem tudós, hanem tanító, az első, nagy magyar nevelő. Bethlen Miklós Önéletírása fogalmat ad róla, mily kiváló tanító volt ő, mily szeretettel és ragaszkodással vették körül tanítványai. Bethlen rávilágít tanító módszerére is. „Virgilius Georgicá-ját . . . kezdi fordíttatni magyarra a poétákkal . . . és annak alkalmatosságával physicát, astronomiát,

geographiát kezd tanítani, úgy, hogy azt az ő Georgicáját írni s tanulni kezdték a theológiára s philosophiára járók is.” Didaktikájának egyik sarkpontja volt, hogy a nyelvi oktatást a tárgyi ismeretekkel koncentrálták. Az ismeretek elsajátításának alapjául az anyanyelvi oktatást jelöli meg. Igazi tudáshoz, igazi műveltséghez csak az anyanyelven juthatunk. Ez az ő nevelési felfogásának kiinduló pontja, mely gondolat már Hollandiában megérlelődött benne s a nemzeti iskola fogalmáig fejlődött. Nevelési eszménye, didaktikai és módszertani elvei korának legkiválóbb nevelői közé emelik.

De még itt sem állapodik meg az ő mivoltát meghatározó súlypont. Apáczaik nemcsak kiváló nevelők, hanem a 17. századbeli magyarság fájó lelkiismerete, korának egyik legnagyobb magyarja, ki a magyar nemzeti nevelés számára egész reformprogramot, rendszer-tervet alkot. Egyik kiváló ismerője rámutat, hogy a 17. század e törékeny testű, mostoha sorsu tanítójának a lelkében Zrinyi, a költő, Széchenyi, a nagy reformátor eszméi forrottak. Találó párhuzam! Valóban ő is azzal a munkás, azzal a halálosan hív, tragikus szeretettel nézte magyar fájának gyöngeségeit, hibáit, elmaradottságát, mint amazok. Ez az érzése gyakran igazi költői lendületű szavakban nyilvánul, melyek mögött századok múlva is érezzük a lélek megrendüléseit. Midőn a művelt külföldön nemzete elmaradottságát látja, súlyos gond és bánat nehezül a lelkére. „Ennek a látománynak a képe éjjel, nappal mintegy szemeim előtt forgott és anynyira furdalta bús szívemet, hogy azért gyakran nem is alhatám, a tanulásra sem lévén kedvem, egyedül e nyugtalanító gonddal vesződtem: vajjon miképen lehetne segíteni a kedves hazámon?” Mintha a fiatal Széchenyi lelki vívódásait látnók, midőn az *Encyclopaedia* előszavában Apáczaik visszaemlékezéseit olvassuk. S már ekkor elhatározza, hogy nem nyugszik addig, míg a szép és hasznos tudományokat honfitársaival magyar nyelven nem közli. Lelke vívódását első székfoglaló beszédében megkapó szavakkal tárja fel hallgatóságának: „Inkább sirnom kellene, mint beszélnem, midőn fájó szívvel kell látnom csapásainknak, inségünknek, szégyenletes tudatlanságunknak és aluszékony tespedésünknek végtelen tengerét!” Jól látja, ki is jelenti, hogy nem a tehetségben van itt a hiba, hanem a szerencsétlen közoktatásban. Azt kell reformálni és megjavítani. „Ideje fölébredned, te álmos, hályogos szemű magyar

nép! Végre-végre ős álmodból ébredj fel, szemeid homályát irral oszlasd el!” kiált föl bibliai erővel (— mintha Bajza ébresztőjét hallanók —) híres kolozsvári beszédében, melyben oly megrázóan szomorú képét festi a korabeli Erdély kulturális viszonyainak. A satíra lángos ostorával csapkodja a tunyaságot, a közönyt, a hivatásérzet hiányát, az üres dolyföt, a tudomány és művelői meg nem becsülését. Közben pedig éjt-napot egygé téve dolgozik nagy reformtervén, a „közönséges jón” életének utolsó lobbanásáig, „semmit sem kedvezvén az erős lélek az erőtlen testnek”. Hogy a mostoha idők, mostoha emberek a „nem közjük való” ember kiáltó szózatát, küzdelmeit érzéketlenül és tétlenül bámulták, az a körülmény csak értékesebbé teszi az ő csüggedést nem ismerő, közjóért buzgó lelkét. „Ha — úgymond — oly időben születünk, mikor a legnagyobb tudatlansággal szemben a bölcsesség és ennek tanítói egy batkára sem becsültetnek, azonnal kétségbe kell-e esnünk? El kell-e hagynunk az iskolát? Nem! Gyalázaton és szégyenen keresztül erényre kell törekedni!”

Nagy lelke szabad térre, alkotó munkára vágyva s kicsinyes, nyomorult viszonyok bilincsei közé szorítva vergődései közben halálra sebzi magát. De hátrahagyta nekünk munkáiban minden tüztét, lendületét, magas álmait s mi megrendülve ismerünk rá fenséges körvonalaira. Lelkének képe, életének, sorsának, küzdelmeinek emlékezete, lángoló prófétai szavai: szent hagyaték számunkra, örökké eleven hatóerő a magyar kultúra szervezetében.

Dr. Csűry Bálint